

ДОМ КУЛТУРЕ „СТАРИ КОЛАШИН“
ЗУБИН ПОТОК

ШЕМСИ-ПАША БИШЕВАЦ
И ИБАРСКИ КОЛАШИН

(тематски зборник водећег
националног значаја)

Издавач:
Установа за културу Дом културе „Стари Колашин“

За издавача:
Андријана Живановић, проф.

Уредник:
Андријана Живановић, проф.

Уредили и приредили:
Др Весна Зарковић, виши научни сарадник
Проф. др Драгиша Бојовић

Лектура и коректура:
Татјана Арбутина Михајловић

Техничка припрема
Димитрије Милић

Штампа
Кварк, Жича

Тираж
300 примерака

ISBN
978-86-83099-24-5

ШЕМСИ-ПАША БИШЕВАЦ И ИБАРСКИ КОЛАШИН

(тематски зборник водећег националног значаја)

ЗУБИН ПОТОК
2022.

САДРЖАЈ

Салих Селимовић СТАНОВНИШТВО БИШЕВА	7
Борисав Челиковић ПОРЕКЛО ШЕМСИ-ПАШЕ БИШЕВЦА	19
Драгиша Бојовић Универзитет у Нишу, Филозофски факултет ШЕМСИ-ПАША БИШЕВАЦ У ПРОЗИ ГРИГОРИЈА БОЖОВИЋА	25
Др Александар М. Савић, асистент Универзитет у Београду Филозофски факултет Одељење за историју НЕКОЛИКО ПРИЛОГА ИСТОРИЈИ СТАРОГ/ИБАРСКОГ КОЛАШИНА У 19. И ПОЧЕТКОМ 20. ВЕКА	43
Славиша И. БИШЕВАЦ ОШ „Јован Цвијић“, Зубин Поток ТУРСКЕ ПАШЕ И СТАРИ КОЛАШИН КРАЈЕМ XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВЕКА	79
Др Весна С. Зарковић, виши научни сарадник Институт за српску културу, Приштина, Лепосавић ШЕМСИ-ПАША У КОЛАШИНСКИМ ЗБИВАЊИМА ПОЧЕТКОМ XX ВЕКА	95
Др Александар С. Павловић, научни сарадник Институт за српску културу, Приштина, Лепосавић БИШЕВЦИ У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ И ЗУБИНОМ ПОТОКУ – УСМЕНЕ ИСТОРИЈЕ О ПОРЕКЛУ И ИДЕНТИТЕТУ	117

Др Александар С. Павловић
научни сарадник
Институт за српску културу,
Приштина, Лепосавић
alek.pavlovic@hotmail.com

929.52БИШЕВАЦ(497.115)
398:314.117(=163.41)(497.115)

БИШЕВЦИ У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ И ЗУБИНОМ ПОТОКУ – УСМЕНЕ ИСТОРИЈЕ О ПОРЕКЛУ И ИДЕНТИТЕТУ*

Анстракт: Узимајући у обзир миграторна кретања која су се у прошлости одвијала између крајева у Црној Гори, са једне стране, и подручја Косова и Метохије, са друге стране, у раду настојим да истражим идентитетску позицију Срба у Косовској Митровици и Зубином Потоку, посматрану са аспекта самоодређења појединца спрам представа о свом породичном пореклу и континуитету. Главну пажњу, у том смислу, посвећујем припадницима сродничке групе карактеристичне по антропониму чији се корен може довести у везу са насељем Бишевом у околини Рожаја, на истоку Црне Горе, а то су Бишевци. На основу наративне грађе добијене применом биографског метода, у раду анализирам усмене историје саговорника са презименом Бишевац, са циљем пружања доприноса познавању порекла Бишеваца у Косовској Митровици и Зубином Потоку, односно доприноса разумевању њиховог доживљаја властитог идентитета са аспекта личног односа према својим коренима, сродничким везама, те појединим елементима културе које виде као обележје свог сродничког, тј. породичног

* Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада Института за српску културу – Приштина, са привременим седиштем у Лепосавићу, по Уговору склопљеном са Министарством просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије број 451-03-9/2021-14/200020 од 5. фебруара 2021. године.

наслеђа. Резултати презентовани у раду добијени су на основу теренског истраживања спроведеног у више наврата током 2021. године.

Кључне речи: Бишевци, усмене историје, порекло, идентитет, Косовска Митровица, Зубин Поток, Ибарски Колашин, Косово и Метохија.

Истраживање чије резултате у раду представљам проистекло је из ширег истраживања положаја Срба у Косовској Митровици у условима дубоко измењеног друштвено-политичког контекста на Косову и Метохији после НАТО агресије 1999. године.¹ Овим истраживањем су, између осталог, била обухваћена идентитетска питања,² у оквиру којих је, са једне стране, разматрана

¹ Реч је о истраживању започетом под претпоставком да су крупне промене проузроковане последицама НАТО агресије, које су довеле до повлачења српских снага са Косова и Метохије, увођења међународне управе под патронатом УН-а и НАТО-а, етничке поделе Косовске Митровице, затим једностраног проглашења косовске независности од стране Албанаца 2008. године, оставиле трага на свакодневну животну реалност Срба у овом граду. Циљ истраживања био је мотивисан настојањем да из једне „унутрашње“, антрополошке перспективе, покушам да сагледам неколико аспеката свакодневице Срба у Косовској Митровици, и да на тај начин пружим допринос разумевању њиховог положаја у новонасталим околностима, обележеним конфликтом са Албанцима, несигурним институционално-правним статусом, неизвесном сутрашњицом. Више о резултатима овог истраживања видети у: А. Павловић, *Свакодневица Срба у северној Косовској Митровици*, Институт за српску културу – Приштина, Лепосавић 2021.

² Идентитетским питањима приступао сам са становишта оних теорија идентитета према којима се идентитет не тумачи есенцијалистички, што значи да се под њим не подразумева објективност и непроменљивост, већ субјективност, процесуалност и контекстуалност. Овако схваћен, идентитет је у савременим парадигмама друштвених и хуманистичких наука дефинисан као *позитивно вреднована социо-психолошка конструкција*, или „самосвест јединке, свест о својим карактеристичним својствима, али коју она нема сама по себи, него коју стиче кроз друштвене и културне процесе“. М. Прелић, *(Н)и овде (н)и тамо: етнички*

идентитетска позиција Срба у Косовској Митровици спрам најзначајнијих *других*,³ односно Албанаца, док је, са друге стране, пажња била усмерена ка анализи идентитетског дискурса унутар сâме српске заједнице у овом граду. Бављење поменутим питањима отворило је додатне проблеме, међу којима се, практично од самог почетка истраживања, наметнуо проблем идентитета Митровчана спрам односа према схватању властитог порекла. Саговорници обухваћени истраживањем, наиме, Косовску Митровицу су описивали као град који је одувек, све до данас, прихватао људе са разних страна, док су себе неретко дефинисали као потомке очева или деда који су се у Косовску Митровицу раније или касније доселили. Као магнет за досељенике, Косовска Митровица је доживљавана посебно у контексту друштвено-економског развоја овог града током 20. века, чије су почетке саговорници повезивали прво са ослобођењем Косова и Метохије од турске власти, односно припајањем Србији, а затим и са покретањем производње у

идентитет Срба у Мађарској на крају 20. века, Посебна издања, књ. 64, Етнографски институт САНУ, Београд 2008, 25.

³ У савременим антрополошким студијама појам *других* углавном се користи као ознака за „слику“ коју у контексту самоидентификације припадници једне етничке групе конструишу о припадницима других етничких група. Ова „слика“, према Сањи Златановић, представља „негатив у односу на који се формирају, обликују и изражавају различити и слојевити дискурси самоидентификације“. С. Златановић, *Дискурзивно обликовање „других“: српска заједница југоисточног Косова у послератном контексту*, Гласник Етнографског института, бр. 59 (2) (2011), 81. Слика Албанаца као *других* код Срба на Косову и Метохији креирана је у контексту међусобних додира и суживота у мултиетничком окружењу ове две етничке групе. Реч је о контексту који Биљана Сикимић назива контактни или тзв. „комшијски“ контекст, док дискурс унутар оваког контекста, којим се обликује „слика о другом“, наведена ауторка означава термином „комшијски дискурс“. В. Sikimić, *Etnolingvistička istraživanja skrivenih manjina – mogućnosti i ograničenja: Čerkezi na Kosovu*, Скривене мањине на Балкану. Посебна издања, књ. 82, Балканолошки институт САНУ, Београд 2004, 259, 267–268.

руднику Трепча у периоду између два светска рата.⁴ У дискурсу саговорника Косовска Митровица је описивана и као град који је многим досељеницима био уточиште, нарочито у ситуацији када су због притисака и прогона они били принуђени да се исељавају из места у којима су претходно живели.⁵

Досељавања на подручје Косовске Митровице, на која су ми саговорници скретали пажњу, могуће је са историјског аспекта посматрати као део, односно наставак ширих процеса кретања становништва, која су се практично на целом простору Косова и Метохије, заједно са земљама у окружењу, одвијала у току једног знатно дужег раздобља него што је то 20. век. Јован Цвијић, у том смислу, наводи да је почевши још од краја 14. столећа, па кроз период османске владавине, све до најновијег времена, на читавом простору од Велешке клисуре на Вардару па до Загребачке горе испремештано скоро све становништво, тако да је у многим областима једно становништво смењено другим, другачијих особина, негде другог језика, а често и другачијег дијалекта.⁶ Главну масу оних који су се кретали и насељавали, према Цвијићу, чинило је становништво из динарских области, чија је једна струја из правца старе Рашке, Херцеговине и Црне Горе ишла управо према подручју Косовске Митровице, и даље ка Косову, док су се

⁴ Производња у Трепчи између два светска рата заправо је обновљена, и то после скоро два и по столећа, имајући у виду да је овај рудник радио још од средњег века, па све до аустријско-турских ратова од 1683. до 1689. године, када је порушен, након чега је и напуштен.

⁵ Као последњи пример досељавања овог типа саговорници су наводили случај Срба са Косова и Метохије јужно од реке Ибар, који су се у Косовску Митровицу под притиском Албанаца доселили у периоду после НАТО агресије 1999. године. Према подацима Организације за европску безбедност и сигурност (ОЕБС), у део Косовске Митровице северно од Ибра, већински насељен Србима, са подручја Косова и Метохије јужно од Ибра доселило се између пет и седам хиљада људи. *Municipal Profiles 2018*, OSCE Mission in Kosovo 2018, 38.

⁶ Ј. Цвијић, *Балканско полуострво*, Сабрана дела, књ. 2, Српска академија наука и уметности и Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2000, 128.

још две струје, преко планине Жљеб изнад Рожаја и кроз долину Пећке Бистрице, кретале и према Косову и према Метохији.⁷ Прилив досељеника одвијао се у етапама, а становништво које је пристизало на Косово и Метохију попуњавало је празнину насталу после сеобе под патријархом Чарнојевићем с краја 17. столећа, када се, како Цвијић саопштава, са овог подручја у неколико таласа иселило око 37.000 породица.⁸

Узимајући у обзир претходно речено, приликом конципирања циља истраживања чије резултате у овом раду представљам пажњу су ми привукли Митровчани чије је презиме упућивало на претпоставку да њихово порекло води од предака који су у ближој или даљој прошлости на путу ка Косовској Митровици били део једне од оних неколико досељеничких струја које помиње Цвијић, а која је ка Косову и Метохији из Црне Горе ишла преко Рожаја. Реч је о Бишевцима, за које сам претпоставио да потичу од досељеника чија је једна од етапних области приликом миграрања могло бити насеље Бишево, у околини Рожаја, по чијем имену су, вероватно, након досељавања у нове области они добили своје презиме. Циљ истраживања био је да дођем до сазнања о томе шта Бишевци који у Косовској Митровици данас живе знају о свом пореклу, односно како они себе спрам свог порекла доживљавају, тј. идентификују. Настојао сам, другим речима, да сазнам како Бишевци о себи мисле и говоре, и то са аспекта њиховог личног, субјективног односа према свом идентитетском наслеђу, под којим сам подразумевао не само представе о пореклу него и свест о везама и односима унутар исте сродничке групе, али и однос према појединим културним елементима као обележјима сродничке, односно породичне традиције.

Први Бишевци са којима сам на почетку истраживања ступио у контакт указали су ми на то да осим у Косовској

⁷ Исто, 131.

⁸ Исто, 132.

Митровици Бишеваца има, између осталог, и у Ибарском Колашину, области у суседству Косовске Митровице,⁹ која се до почетка 20. века среће под различитим именима: Стари Колашин, Мали Колашин, Митровачки Колашин, Ибарски Колашин.¹⁰ У питању је област чије данашње становништво, према Милисаву Лутовцу, води порекло од досељеника из црногорских Брда, који су се, почевши од првих деценија 18. века, ка подручју Ибарског Колашина кретали у етапама, задржавајући се, краће или дуже, у две етапне области, од којих је прва била Горње Полимље, а друга околина Рожаја.¹¹ Јован Цвијић наводи да су се Срби Колашинци доселили из црногорског Колашина, због чега су своју нову област назвали истим именом – Колашин. Досељавали су се у разна времена, нарочито почетком 19. века, и то углавном због земље, с тим да су, изгледа, ово досељавање помагале и турске власти.¹²

⁹ Ибарски Колашин се налази западно од Косовске Митровице, у долини горњег тока реке Ибар. Простире се између Рогозне, Мокре горе, Косовске Митровице, Косова и Метохије. Реч је о територији површине 342 квадратна километра, која представља валовиту планинску висораван, испресецану потоцима и рекама, са средњом надморском висином од око 1050 метара. Р. Пумпаловић, *Ономастика једног дела Ибарског Колашина*, Ономатолошки прилози XXIII (2016), 369. Ибарски Колашин је кроз историју мењао име и границе. Садашње име није старије од 350 година, међутим један део топонима који у овој области и данас постоји дужег је трајања, што говори о вековном континуитету живљења у њој. Неки локални топоними су се мењали, али мењало се и становништво које је насељавало овај крај. Највећа смена становништва одиграла се после аустријско-турских ратова крајем 17. века. В. Зарковић, *О почецима савременог Ибарског Колашина*, Баштина, св. 24 (2008), 153.

¹⁰ П. Ж. Петровић, *Ибарски Колашин*, Из наше народне прошлости, књ. I, Запажања и осврти, Београд 1959, 54.

¹¹ М. Лутовац, *Ибарски Колашин: антропогеографска испитивања*, Српски етнографски зборник, књ. LXVII (1954), 50.

¹² Ј. Цвијић, *Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије*, Сабрана дела, књ. 12, Српска академија наука и уметности и Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1996, 468.

Сазнање да Бишеваца има и у Ибарском Колашину утицало је на то да започето истраживање проширим, односно да поред Бишеваца у Косовској Митровици истраживачким поступком обухватим и Бишевце у Зубином Поточу, средишту истоимене општине, која се са облашћу Ибарског Колашина територијално подудара.¹³ Циљ истраживања остао је исти, што значи да сам настојао да кроз директан контакт са Бишевцима забележим казивања конкретних појединаца и да тим путем дођем до одговора на питања која су ме занимала. Бележењем онога што Бишевици о себи имају да кажу покушао сам да пружим допринос конципирању етнографске грађе од користи за познавање порекла Бишеваца у Косовској Митровици и Зубином Поточу, односно допринос разумевању њиховог доживљаја властитог идентитета са становишта личног односа према својим коренима, сродничким везама, те елементима традиције које они виде као обележје свог сродничког, односно породичног континуитета.

Аналитички поступак примењен у сврху остварења наведеног циља базиран је на антрополошки кључној перспективи, а то је емска перспектива, што значи да је, методолошки гледано, у истраживању коришћен квалитативни приступ, пре свега разговор са саговорницима. Главни метод употребљен унутар наведеног методолошког поступка био је биографски метод, којим се означава скуп слабо повезаних, различито именованих истраживачких алата, као што су наративни интервјуи, животне историје, животне приче, усмене историје, аутобиографије, и слично, помоћу којих се, на основу личних наратива, испитују појединачни људски животи.¹⁴ Иако међу поменутиим алатима није

¹³ Општина Зубин Поток заузима површину од 333,5 квадратна километра. Чини је 64 села и насеља, од којих је највеће насеље Зубин Поток, које данас представља административни, културни и економски центар Ибарског Колашина. В. Гаљак, *Затирање србског народа Старог Колашина 1941–1947*, Лестве, Косовска Митровица 2019, 19, 20.

¹⁴ D. Poleti Ćosić, *Biografski metod i njegova primena na polju migracionih studija*, Sociologija, Vol. LXII, № 1 (2020), 25, 29.

могуће повући јасну границу,¹⁵ у истраживању сам се определио за усмене историје, као метод најпогоднији за бележење личних знања појединаца која у себи могу да садрже интерпретације извесних историјских догађаја и појава. Примена овог метода подразумевала је употребу полуструктурираног интервјуа као форме вођења разговора са саговорницима, што значи да је разговор садржавао један отворенији и мање рестриктиван приступ у долажењу до тражених одговора, чиме је саговорницима било допуштено да на постављена питања одговарају без строгих ограничења. Наративна грађа добијена на основу овако вођеног разговора је транскрибована, систематизована, а затим селектована. Приликом њеног приказивања у раду настојао сам да она буде пренета у изворном облику, онако како је забележена у непосредном контакту са саговорницима, што значи да није била подвргавана корекцијама које би биле усклађене са важећим литерарним конвенцијама. Делови разговора који су садржали саопштења која за циљ рада нису била употребљива из коначне форме разговора су изостављени, тако да је у раду презентован материјал који није био заснован на интегралној верзији разговора, већ на верзији прочишћеној од елемената неважних за тему истраживања.

Узорак истраживања формиран је по тзв. принципу грудве снега,¹⁶ што значи да сам до саговорника долазио по препоруци

¹⁵ G. Gorunović, *Usmena istorija SFRJ i virtuelna sećanja na omladinske radne akcije*, Етноантрополошки проблеми, н. с., год. 9, св. 1 (2014), 53.

¹⁶ Назив *грудва снега* потиче од тога што се овакав узорак формира по принципу „ланчане реакције“, којом се, сликовито приказано, број испитаника увећава „настављањем“, „повезивањем“ или „укрупњавањем“, односно онако како се грудва снега увећава котрљањем низ снегом покривену косу равну. В. Вучинић Нешковић, *Методологија теренског истраживања у антропологији: од нормативног до искуственог*, Етнолошка библиотека, Посебна издања, књ. 10, Српски генеалогски центар, Београд 2013, 33–34.

или на основу њихових међусобних познанстава.¹⁷ Овако је формиран узорак непробабилистичког типа,¹⁸ који се није могао узети као репрезентативан за све Бишевце у Косовској Митровици и Зубином Потоку, сходно чему се од резултата добијених истраживањем нису могла очекивати уопштавања, нити једнозначни закључци од значаја за проучавану тему. Резултати презентовани у раду добијени су на основу истраживања спроведеног у Косовској Митровици и Зубином Потоку у више наврата током 2021. године.

ПОДАЦИ О БИШЕВЦИМА У ПОСТОЈЕЋОЈ СТРУЧНОЈ ЛИТЕРАТУРИ

Стручних студија посвећених Бишевцима у Косовској Митровици и/или Зубином Потоку, које би биле засноване на антрополошком приступу, усмереном ка сазнавању становишта сâмих Бишеваца о себи, свом пореклу и идентитету, до данас нема. Недостатак студија наведеног типа уочљив је посебно у контексту потребе разумевања идентитетске позиције Бишеваца у савременим околностима, у време актуелних друштвених, културних, па и политичких процеса на подручју Косовске Митровице, Зубиног Потока, али и шире на Косову и Метохији.

О Бишевцима је у постојећој стручној литератури могуће пронаћи релативно мало података, датих углавном само успутно,

¹⁷ За сарадњу током истраживања и указану помоћ да ступим у контакт са саговорницима Бишевцима из Зубиног Потока захвалност упућујем Зорану Ђорђевићу и Василију Гаљку из Косовске Митровице.

¹⁸ Под узорком непробабилистичког типа подразумева се узорак чије се јединице бирају према одређеним преференцијама, сходно чему он не одражава репрезентативну слику проучаване популације, за разлику од узорка пробабилистичког типа код ког се свака јединица узорка по својим карактеристикама може узети као репрезент популације чији је део. В. Вучинић Нешковић, нав. дело, 32–33.

најчешће приликом елаборирања појединих ширих тема. У својој антропогеографској студији о Ибарском Колашину, објављеној 1954. године, Милисав Лутовац, на пример, помиње да у колашинским селима Јабука и Калудра живе родови Бишеваца, и то 21 кућа у селу Јабука и три куће у селу Калудра. Лутовац наводи да су се Бишевци у два поменута села доселили из Бишева, код Рожаја, и то 150 година пре његових истраживања, што је могло да буде крајем 18. или почетком 19. века. У студији наведеног аутора забележено је и то да су Бишевци у селима Јабука и Калудра раније као крсну славу славили Краља Дечанског, односно Св. Мрату, а да су након досељења у Ибарски Колашин узели да славе Св. Петку, тј. Петковдан. Неки Бишевци су се из села Калудре иселили у Маџуско Ново Село на Косову, затим у село Крлигате, на граници Ибарског Колашина и Дренице, и у село Ђаке, код Куршумлије, док се четири куће Бишеваца из села Јабукe иселило у Топлицу.¹⁹

Истражујући етничке процесе и становништво Новог Пазара, Ејуп Мушовић саопштава да Бишевци са подручја овог града, према предању, воде порекло од два брата која су се доселила из Бишева, у околини Рожаја. Један брат се доселио у село Вевер, код Новог Пазара, где је примио ислам, док се други брат населио у селу Тењково, такође код Новог Пазара. Од првог брата су потекли Муслимани Бишевци, а од другог Срби Бишевци. Мушовић наводи да су се из Тењкова неки Бишевци 1882. године иселили у Куршумлију, односно у Лешак, на Косову и Метохији. У време Мушовићевог истраживања, а то су седамдесете године 20. века, Бишевци су се у Новом Пазару међусобно гледали као својта, или родбина, без обзира на веру. Аутор бележи да су једни друге пазили у оба светска рата.²⁰

¹⁹ М. Лутовац, нав. дело, 82, 85.

²⁰ Е. Мушовић, *Етнички процеси и етничка структура становништва Новог Пазара*, Посебна издања, књ. 19, Етнографски институт САНУ, Београд 1979, 143.

Понеки податак о Бишевцима доноси и Благоје Павловић у својој студији о насељима и миграцијама становништва у општини Лепосавић, коју је аутор започео још 1974, а завршио 2003. године. Пишући о насељу Лешак, смештеном у наведеној општини, Павловић саопштава да у њему има пет кућа Бишеваца, чији је предак досељен из Бишева код Рожаја. Свих пет кућа слави Св. Мученика Мину.²¹ И у селу Остраће, крај Лешка, Павловић наилази такође на пет кућа Бишеваца, за које каже да се у овом селу убрајају у старије досељеничке фамилије. Реч је о досељеницима које помиње Ејуп Мушовић, који су се из села Тењково (Тенково), код Новог Пазара, осамдесетих година 19. столећа доселили на подручје Лешка. За Бишевце насељене у Лешку и Остраћу Павловић наводи да су по пореклу Кулизе,²² као и да даљом старином потичу из Куча у Црној Гори. За разлику од Бишеваца у Ибарском Колашину, који су након досељења из Бишева почели да славе Петковдан, Бишевци у Остраћу наставили су да славе Краља Дечанског, односно Мратиндан.²³

Нешто података о Бишевцима може се у стручној литератури срести и у контексту појединих историјских догађаја, најчешће Другог светског рата. Ови се подаци односе углавном на

²¹ Б. Павловић, *Насеља и миграције становништва општине Лепосавић*, Институт за српску културу – Приштина, Лепосавић 2003, 285.

²² Термин *Кулизе* везује се за становништво које старином потиче из области око Бојане, Скадра и са подручја средњовековне српске жупе Пилот (у данашњој северној Албанији), а које се селило преко Црне Горе и Херцеговине. Реч је о термину који, етимолошки гледано, није српског, већ влашког или албанског порекла; pejоративног је значења и односи се на родове који су славили или и даље славе Св. Мину, односно Св. Мрату, или Краља Дечанског, тј. Св. Стефана Дечанског. У Кулизе се, између осталих, убрајају управо родови који су се из Бишева, код Рожаја, селили у Ибарски Колашин, Штавицу, околину Новог Пазара и даље у централну Србију. Више о пореклу и распрострањености Кулиза, али и значењу овог термина, видети у: Р. Љ. Павловић, *Кулизе (порекло и старина)*, Гласник Етнографског института, књ. I, св. 1–2 (1952), 9–36.

²³ Б. Павловић, нав. дело, 285, 299.

страдање Бишеваца од стране окупатора и непријатељских оружаних снага на подручју Ибарског Колашина у периоду од 1941. до 1945. године. У групу студија којима су именом и презименом обухваћени Бишевци погинули у нападима које су против Колашинаца у току рата спроводили албански жандарми, вулнетари,²⁴ муслиманска милиција из Штавичког и Новопазарског среза, италијански и немачки војници, убраја се више дела, међу којима се истичу дела Славише Бишевца,²⁵ Милутина Живковића,²⁶ Василија Гаљка,²⁷ итд.

На трагу исељавања становништва из Ибарског Колашина, које започиње доста рано, још у почетку досељавања Колашинаца у ову област, када је она за многе досељенике из црногорских Брда била тек успутна етапа за насељавање других крајева – Шумадије и Косова, а које се наставља са ослобађањем Србије од турске власти, и са извесним паузама траје практично све до најновијег доба,²⁸

²⁴ Вулнетари су били наоружане групе добровољаца састављене од Албанаца, које су на Косову и Метохији деловале прво под италијанском, а касније под немачком окупационом управом. J. Tomasevich, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941–1945: Occupation and Collaboration*, Stanford University Press, Stanford 2001, 152.

²⁵ С. Бишевац, *Страдања становништва Старог Колашина у Другом светском рату*, Косово и Метохија у Другом светском рату – Седам деценија касније, Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица 2016, 109–133.

²⁶ М. Живковић, *Између „Велике Албаније“ и окупирани Србије: Нови Пазар, Тутин и Ибарски Колашин (1941–1945)*, Институт за српску културу – Приштина, Лепосавић 2018.

²⁷ В. Гаљак, нав. дело.

²⁸ Колашински исељеници рано су допрли до Шумадије, први пут још пре краја 18. века. После Првог српског устанка и добијања аутономије Србије велики број породица из Ибарског Колашина други пут насељава Шумадију. Након овога уследио је период мировања и множења становништва, када се исељавања врше само појединачно, и то на Косово, у долину Ибра и Копаоник. Са ослобођењем Топлице 1878. године настаје нова сеоба, у којој се велики број Колашинаца населио не само у Топлици него и у долини Ибра, где је због сеобе српског становништва у

одређени подаци о Бишевцима дати су и у једној студији посвећеној Колашинцима исељеним у Крагујевац после Другог светског рата. У питању је дело у ком су садржани подаци о свим Колашинцима који су се од 1945. до 2015. године у главни град Шумадије доселили, или се у њему као прва генерација родили, међу којима су, именом и презименом, побројани и Бишевци, пореклом из колашинских села Мала Калудра и Јабука.²⁹

ПРЕДСТАВЕ БИШЕВАЦА О СВОМ ПОРЕКЛУ

У наставку излагања представљена је наративна грађа добијена на основу вођења разговора са саговорницима обухваћеним истраживањем. Приказана су становишта Бишеваца од значаја за тему рада, тако да су из тоталитета сакупљене грађе издвојена она становишта која би се могла описати као репрезентативна, што значи да су, гледано из аналитичке

новоослобођене крајеве остало доста земље. Четврти период исељавања Колашинаца почео је са ослобођењем Косова и Метохије од турске власти 1912. године, када се они крећу у разним правцима, насељавајући се највише по Косову и Дреници. Главни узрок наведених исељавања био је велики природни прираштај становништва, али су се као разлози јављали и лична несигурност у пограничном крају какав је био Ибарски Колашин, као и потрага за бољим економским условима живота. М. Лутовац, нав. дело, 51–52. Сеобе престају после формирања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1918. године, да би биле обновљене у току и након завршетка Другог светског рата. До 1965. године наступа затишје, када нешто становништва одлази у Косовску Митровицу, Звечан, Приштину и још неке градове на Косову и Метохији у којима долази до развоја привреде и отварања радних места. Последњи велики исељенички талас кренуо је од 1965. године. Он се подудара са потапањем дела Ибарског Колашина ради изградње хидроенергетског система „Газиводе“, а затим и са великим албанским демонстрацијама на Косову и Метохији 1981. године. *Колашинци у Крагујевцу 1945–2015. године*, Завичајно удружење „Ибарски Колашин“, Крагујевац 2017, 49.

²⁹ *Колашинци у Крагујевцу 1945–2015. године*, 116–123, 137–138.

перспективе, била конципирана на начин да су одражавала пожељни контекст излагања саговорника. Овако је од укупног броја саопштења добијених истраживањем направљен узорак онога што је требало да представља непосредне, спонтане, али смислене и повезане одговоре саговорника на питања која су им била постављана. Наведени узорак био је сачињен на основу казивања четири саговорника, сва четири мушког пола, од којих је један био из Косовске Митровице, а три из Зубиног Потока. Саговорник из Косовске Митровице рођен је 1965. године у овом граду, док су два саговорника из Зубиног Потока рођени у колашинском селу Јабука 1954. и 1958. године, а један у Косовској Митровици 1984. године.³⁰

Представљена наративна грађа усмерена је ка сагледавању онога што су саговорници имали да саопште о свом пореклу, схватању сродничких односа унутар своје (сродничке) групе Бишеваца, појавама и догађајима које су доживљавали као део свог сродничког, односно породичног културног наслеђа. Становишта која су саговорници износили нису у појединим сегментима нужно морала да одражавају стварне, историјске чињенице и истине, које би одговарале објективном стању ствари, већ су изношена преваходно кроз призму њихових субјективних интерпретација, односно у складу са оним што су у вези са темом истраживања они сâми умели и знали да кажу. Од саговорника се то управо и очекивало: да као појединци о себи и својој сродничкој групи говоре из свог личног угла, и да тако на светлост дана изнесу сопствени доживљај властитог идентитета. Транскрипти разговора са саговорницима представљени су у форми монолога, и

³⁰ Један од двојице саговорника родом из села Јабукe (рођен 1958. године) дуги низ година живи у Крагујевцу. Разговор са њим обавио сам у овом граду, али сам га, због његове исказане привржености свом родном месту и Ибарском Колашину, третирао као саговорника везаног управо за Ибарски Колашин, односно Зубин Поток, као средиште ове области, и насеље у које је изванстан број Бишеваца из села Јабукe у последњих неколико деценија прешао да живи.

то тако да су у себи обједињавали углавном по неколико саопштења, која су приликом вођења разговора добијана као одговори на више питања повезаних са главним сегментима истраживања. Уз сваки транскрипт приложени су подаци о саговорнику (година и место рођења), као и подаци о датуму и месту вођења разговора.

У овом, првом делу наставка излагања, представљени су транскрипти разговора на тему односа саговорника према схватању свог порекла. Транскрипти су, овде, и у следећим деловима излагања, давани хронолошким редоследом, према датуму када су разговори са саговорницима вођени.

„Наше порекло Бишевац је из места Бишева код Рожаја. Одатле су се доселила три брата. Прво насеље им је било у месту Тиниће, где су живели, па су касније прешли у село Крлигате. Ту су дошла три брата, живели, засновали породице, и одатле један је отишао у Лепосавић, један је отишао у Јабуку, у Колашин, и један је остао у селу Крлигате. Ми потичемо, наша породица, од овог што је био у селу Крлигату. Село се налази на тремеђи општине Зубин Поток, општине Србица и Метохије. То Метохија кад кажем, мислим овамо на Бање, Суво Грло, то је према Пећи, Ђураковцу. Ми смо тремеђа. Ми смо задње село у Колашину, па испод нас почиње доле да буде Србица, Лауша, а овамо према Метохији иде Суво Грло и Бање. (...) Праве информације о томе кад су се Бишевци доселили у Крлигате немам. Само знам, када сам био мали, основна школа сам био, ишао сам са татом, он је био ловац, ишли смо у лов... Шетали смо по тим шумама нашим, имањима, и он ми је говорио, у то село Тиниће, да су се до пре педесет година, тада, виделе рушевине од кућа где су наши преци живели. Ето, то је за то Тиниће, колико ја знам, па су одатле дошли у село Крлигате, ту се настанили, али тачно време кад је то било не знам. (...) У селу их је било доста. Бишеваца било шест или седам куће,

али свака кућа имала је јака домаћинства и много чланова породице. Свака кућа, имала је баш доста чланова. Знам по причи да су имали доста стоке. Тад су неке газде и газдинство гледали колико имаш брава, оваца, говеди, коња, и то... Тако да је наше село било доста јако што се тиче људства, а и по тој стоци, што се то гледало... Тако да су Бишевци ту били добростојећа фамилија, доста јака. (...) Сви наши стари су рођени горе. Отац је рођен 1928. године. Он и његови стари, сви су рођени у Крлигату. Педесет и неке године наши су направили кућу у Митровицу. Чим су направили кућу, они су се, отац и његова браћа, доселили, дошли ту. Отац се тада запослио, радио у Војном ремонту, засновао ту породицу. Тако и његова браћа. Неки у Митровицу, један у Приштину, један у Београд. Трбухом за крухом. Ми смо сви рођени у Митровици. Ја и три моје старије сестре“ (1965. год., Косовска Митровица; разговор вођен 4. августа 2021. године у Косовској Митровици).

„Рођен сам у селу Јабука. Горе сам рођен. Живео сам горе и радио сам горе, и то све до осамдесете године. Оженио сам се, купио плац овде, изградио сам куће. Ја сам ту и дан-данас. Имам два сина, троје унучади, две снаје, жену. Имам два брата. Они горе живе. Фамилије им ту, исто у Зубином Потоку, а иду горе стално. И ја идем повремено горе. Имање горе обрађујемо... Нешто воћа. Један син ми живи горе, један овде ту, код мене на спрат. Сад сам то дао деци да раде горе. Поделио сам им плацеве, један ми син направио кућу, један још није, а хоће да прави. То што сам ја радио горе, од мене доста. (...) Отац ми је рођен у Јабуку исто. Мајка у селу Дрен. Девојачко презиме Мутавџић. Тале ми је Бишевац. Ту је рођен, ја мислим, и деда ми је рођен ту, сигурно... Јесте, сто посто. И он је рођен у Јабуку. Деда ми живео 96 година. Умро је... Седамдесет треће, четврте године је умро. Већ сам заборавио. Цео живот је живео у Јабуци. Имао је у селу једну

кућу, па је после прешао где смо сад ми, на колибу, стоку... И ту направили после куће сви, и стричеви, и отац, сви... И данас смо ту, ми и моја деца. (...) Деда ми је причао да су његови стари некада иселили од горе из села, место Бишево, из Црне Горе... Кад су иселили не знам тачно датум. Можда ми је причао, али ја нисам... Био сам дете. Он је то стално причао нама, али није ме то можда интересовало па да запамтим. Запамтио сам само за ту славу што су славили горе – Светога Краља. То знам, али кад смо прешли, то не знам. Мој деда би се увек за Светог Краља прекрстио ујутру, окадио кућу. Говорио: „Наша слава горе док смо били“. Онда би увек поменуо славу коју смо после прешли да слаavimo – Петковдан, славу Свету Петку. Од кад смо овде, то знам да је тако. Али имали смо раније ту славу, кад ми је деда причао, Светог Краља. И он је увек то помињао, ту нашу стару славу“ (1954. год., Јабука; разговор вођен 15. септембра 2021. године у Зубином Потоку).

„Рођен сам у Митровици. Живим овде, у Зубином Потоку, а отац је живео у Јабуци. Одатле су се, у ствари, и настанили овде. У селу Јабука Бишевци су сигурно били у 19. веку, највероватније друга половина 19. века, за кад постоје неки писани подаци. Успео сам да нађем књижицу покојног прадеде где стоји година рођења 1880. и Јабука конкретно. То је била војна књижица, вероватно из Балканских или Првог светског рата. Нажалост, негде смо је загубили... Поузданих података о сâмом пореклу Бишеваца још увек нема. Слушајући старе, дошли су из села Бишево. У близини Рожаја се налази село. Њихов долазак вероватно је био последица одређених лоших односа са суседима. То је турско време... Сукоб са неком од турских породица и вероватно нека врста крвне освете, па да би сачували породицу, да би сачували потомке, они су напустили тај крај. Од Црне Горе пролазили су кроз више места и на крају

задржали се на простору који је био најмање насељен у том тренутку, а то би била Јабука. Е сад, што се тиче самог имена Јабукe, деда је причао да је од свог оца чуо да се место другачије у народу звало и да су они ту затекли неку јабуку, стару, велико дрво које је ваљда било пуно година и онда „Како ћемо да назовемо место? – Нека буде Јабука“. Сад, опет, мало детаљније познајем прошлост овог краја, па сам, рецимо, нашао податак из оног турског пописа из 1455. године да Јабука као место је још тада постојало овде. Питање је ко је стварно дао име том месту и ко је тај ко је тако назвао само село. Ја мислим да ови простори нису могли да буду у потпуности пусти, и да ако је у том моменту забележено становништво, значи у време турских освајања, када су Турци ове крајеве освајали, па сасвим је нелогично да сви они нестану после одређеног времена и да га насели то становништво које је дошло из Црне Горе. Мени је нелогично да топоними остану исти. Много је имена која су овде забележена још у средњем веку, постоје и данас, и онда би било потпуно нелогично да је неко из Црне Горе, ко никада није боравио на овим просторима, дао та имена, иста имена местима која постоје и данас. Иста је ситуација, кажем, са Јабуком, па и са самим Бишевцима. Не искључујем могућност да се некада живело ту, да је услед притисака, сталних напада Турака, пљачкања и Турака и Арбанаса, касније то становништво било у неком моменту, посебно у време оне велике, прве сеобе Срба, принуђено да се повуче. Чувао се голи живот и животи породица, па онда када су се услови створили они су се вратили на ово огњиште, односно на своје огњиште, у места у којима су живели раније. (...) Интересантно је да овде званично није забележено много презимена која данас постоје. Ни, између осталих, ни самих Бишеваца. То презиме су, у ствари, преузели када су дошли из Бишева. Значи – Бишево, па Бишевци. Постоји запис из хиљаду деветсто и неке године, почетак 20. века... То је један

извештај из ових крајева тадашњег приштинског конзулата, где се наводи негде око 110–112 становника у Јабуци, али се не помињу по презимену Бишеваца. Него нека друга, вероватно по именима очева. Значи Јанићије – Јанићијевићи, Милош – Милошевићи, Филип – Филиповићи, што опет, знајући неку причу покојног деде, они су се по тим засеоцима тако и одвајали. Што значи да је тај неко ко је бележио податке очигледно на основу приче неког од њих то записао... Рецимо, толико има кућа Милошевића, толико ових, толико оних... Чак и Вучинића, иако Вучинића као презиме сигурно није било горе, можда по неком Вучини, или неком њиховом претку“ (1984. год., Косовска Митровица; разговор вођен 15. септембра 2021. године у Зубином Потоку).

„Ја сам рођен у Ибарском Колашину. Село је моје Јабука. Моји су родитељи исто из Колашина. Отац ми је из Јабукe, мајка ми је из Чечева, од породице Леповића. Што се мог порекла и корена тиче... Ајд да кренемо од оних најстаријих. Моје бишевско порекло је од Куча. Племена Куча из Црне Горе. Дошли смо пре неких 250 година. Триста нема, али је 250 година од када смо се у Ибарском Колашину доселили. То је по једном казивању мојих родитеља и мојих стричева који су, ето да кажем, знали боље од мене, и више сигурно... Јер, знате како, ми смо дошли из Црне Горе, доселили због неког убиства. Крвна освета је била са Турцима. Био је неки Турчин који је претио да ће да изврши освету, да убије неког од породице, и ми смо, страхујући да не изгубимо члана, морали преко ноћи да кренемо из Црне Горе... Јер тад је Турска била. Петсто година смо били под Турцима. Радили су шта су они хтели. Ниси смео да кажеш против ништа. Буквално ниси смео да кажеш да си Србин. Тако је било. Било је потурчавања. Свега је ту било... Али ми смо одселили због крвне освете, и где смо дошли? Доселили смо у Бишево

код Рожаја. Ту су неких петнаестину дана буквално размишљали о свему, где ће да крену, на коју страну да крену... Јер, чим се ноћу крене, зна се да нешто није како треба. Чим ти хваташ ноћ да те нико не види... Значи... Због те крвне освете, тако да из Рожаја су после 15–20 дана кренули, и... То су три брата била. Дошли су у Јабуку. Кад су дошли, засађена је једна јабука. И, по том стаблу, село је добило име. Или је била јабука нека, од претходних... Кад су Бишевци дошли, ништа није било ту. После неког извесног времена један је брат, од ове тројице, одселио код Новог Пазара, у село Тенково, и ту је остао. А други брат је одселио у Лешак. И ту је, нормално, он остао. Сад има тамо племе Бишеваца. У Лешку... Јанићије, који је остао у Јабуци, он је ту остао и имао је пет синова. И једну ћерку... Сада, за ту ћерку нисам сигуран. И пре мене нису били сигурни како се звала и која је била по реду. Знаш да ми је отац причао и ови остали што су старији били од мене да је она удата у суседно село Дријен. Граматички је сигурно исправније рећи Дрен, али ми Колашинци кажемо Дријен... Тамо је удата била. Да ли је имала порода или није, не знам, стварно... Моја лоза је од тих пет синова. То је Вукадин, од Јанићија. Вукадин је имао једног сина. Филип се звао. После тог једног времена тај мој прадеда Вукадин разболи се и премине. Остане му од три месеца син... Филип. Његова мајка се преуда, овамо у Сочаници негде, и она је тамо засновала свој нови пород. Значи, моји су прадедови, ових четворица, одгајили тог синовца Филипа. Вукадинова браћа су одгајила Филипа, који је имао дванаест синова. Сад ја не знам тачно колико је ко живео и шта је... Да ли су негде изгинули... Четворица су синова свега остала. Остао је Благоје Бишевац. Најстарији. За њим Петар Бишевац и Јанко Бишевац. И мој отац. Мој отац је имао седморо деце. Седморо нас... Два брата и сестра су ми преминули млади. Тако да ја их нисам запамтио, пошто сам ја најмлађи се родио. Један ми је брат, мало

старији, кажу да је добио позив за војску и преминуо је... У сну је преминуо. Брат ми је један, најстарији, одселио у Смедерево, има породицу, тамо има унучиће и све... Други је брат у Крагујевцу, овде у Ердечу, и ја сам у Бресници, овде исто“ (1958. год., Јабука; разговор вођен 17. септембра 2021. године у Крагујевцу).

СТАНОВИШТА О СРОДНИЧКИМ ОДНОСИМА УНУТАР ГРУПЕ БИШЕВАЦА

У овом делу рада приказује се наративна грађа која садржи становишта саговорника на тему њиховог схватања сродничких односа међу Бишевцима. Пажња је, дакле, усмерена ка сагледавању начина на који су саговорници о себи мислили и говорили у контексту самоодређења спрам доживљаја припадности сродничкој групи којој је презиме Бишевац заједнички именитељ.

„У село Крлигате најбројнији су били Бишевци. И после досељења у Митровицу отац је ишао, и ми смо сви, комплетна фамилија, ишли горе. Ишли смо до деведесет девете, задњи викенд испред бомбардовања, док није село нападнуто. Крајем марта наше село је нападнуто од стране УЧК. Напали су они село, разоружали, покупили шта су могли, опљачкали. Народ нису убијали, пустили су народ да изађе, рекли су да су биле добре комшије, да никада ништа лоше са њима нису имали... Наши мештани, то су били старије особе, напустили су село, отишли су у Горњи Стрмац, горе, а они су наше село опљачкали, куће запалили, тако да у наше село сада нема ништа. Рушевине и згаришта... Ниједна кућа није остала. Само су остале рушевине. Земља, имање је остало, шума... Како смо сазнали, шуму су доста посеekli, чак су и воће посеekli и уништили све српско да се не би ми горе враћали. Да немамо основ да

се враћамо. Бишевци су највише отишли у Митровицу. А има доста њих који су отишли у Чачак, отишли за Крагујевац, за Смедерево, ко је где кога имао. Сналазили се људи. Највећи део оних који су дошли у Митровицу и даље је ту и малтене нико се није иселио. (...) Ја сам рођен у Митровици. Ту је насеље Тамник. То је део јужног дела, према аутобуској станици, горе, претежно је било окружено албанским живљем. Та улица, звала се некад Саве Ковачевића, после добила име Иса Бољетинац. То је било карактеристично по нас Бишевцима, имало је пет или шест породица који су били сви заједно на једном месту груписани. Наше куће су запаљене ту. Те куће које помињем. Све су куће запаљене после рата, тако да смо ми прешли овде у северни део. Ту се настанили и данас смо остали. Нико није отишао, иако су нам куће запаљене и у Крлигату и у Митровици. Ми смо и даље остали да живимо у северном делу Митровице. (...) После рата доста је народа бежало, и то... Ми Бишевци нисмо. Брат од стрица је правио зграду. Људима је било чудно, они одлазе, а наш брат од стрица прави... И онда су они говорили: 'Кад они ово праве, неће Митровица да падне, опстаће'. Тако је и било. (...) Једна смо од најсложнијих фамилија у граду. Обавезно се посећујемо у жалости и радости, свадбе и весеља... Највише нас краси то што смо много сложни. Дружимо се, окупљамо заједно, увече кад изађемо у град, ми Бишевци се највише дружимо. Кад има нека свадба, весеље, баш масовно идемо. Одазивамо се једни другима. Лепа хармонија у фамилији. Овде се у граду највише окупљамо у мотел 'Бишевац'. После рата баш се овде окупљамо доста. Ту нам најближа свима кафана у граду, у центру. Сви се ту скупимо, и ко прође, види, придружи се, седне, и ко није имао намеру наврати кад види нас три, четири, пет брата... То обележава нас Бишевце, то наше дружење, окупљање, наша слога, јединство. Доста смо привржени једни другима. (...) За ове наше Бишевце што су у

Јабуци, горе, знамо да постоје, да нам је иста слава. Родбинске везе са њима не одржавамо, али знамо да су нам корени и преци исти. Исто је са Бишевцима у Лепосавићу, али они славе другу славу – Свети Краљ“ (1965. год., Косовска Митровица; разговор вођен 4. августа 2021. године у Косовској Митровици).

„У Јабуку нема друго презиме, само Бишеви. Евентуално можда има још неко презиме. Два презимена у врх главе, у Јабуку више нема, све Бишеви. Имамо још неке рођаке у Малу Калудру. То је од нас још једно три километра, четири, у село горе... Исто Бишеви су били, ми смо се увек звали на та весеља, жалости, и остало. Али сад је горе једна кућа само. То су наше рође, горе живе. Неки из Мале Калудре има их исто по Крагујевцу, исто наши рођаци. То је мало село, једна кућа сад има горе Бишевца, а имају сигурно једно, сад што живе тамо, у Београду, Крагујевцу, ја мислим да има још једно шест, седам кућа Бишеваца из Мале Калудре. Сад, они су мало даље, али смо се увек сматрали кô рођаци, звали смо се на весеља, и дан-данас се зовемо. Наше рође, ми смо рођаци. Мислим који смо сродство. Постоји једно презиме и ми рачунамо да је то некад било једно сродство. (...) У Крлигате имамо исто наше рођаке... Бишеви... А веруј, да ли су се они од нас одселили тамо у Крлигате или су истовремено кад и ми дошли у село Јабука... Одозго, кад смо пребегли тад... Не знам... А неки Бишеви живе у Митровицу. Држе кафану доље. Бишеви доље, то су наши рођаци. Е, у Лешак сам чуо исто да има наших рођака тамо, Бишеваца... У Лешак, знам и по оном фудбалеру Бишевцу, што је био... Бишевац наш, и кажу још неки, веруј ја тамо не знам колико има Бишеваца. То су наши рођаци, али како су се поделили, да ли су ови отишли одавде тамо, у Крлигате, или смо истовремено сви прешли одозго из Црне Горе и отишли они тамо, ми овде, ови на

другу страну, то не знам. (...) Међу собом не одржавамо везе. Слабо... Само овако кад се сретнемо негде, у граду... Ретко се и познајемо. Ретко... А са овима у Крагујевцу, то се стално виђамо, сваке славе, сваке... Посећујемо се, идемо тамо, они нас, ми њих, и тако то... А ове тамо из Лешак, веруј ми да не знам никога, нити ко зна од њих некога од нас овамо. Ретко и долазе, нити ми идемо... Само знам да смо рођаци, по тим презименима. И Крлигате“ (1954. год., Јабука; разговор вођен 15. септембра 2021. године у Зубином Поточу).

„Бишеваца има у Јабуци, тренутно највише у Зубином Поточу. Има их у Крлигатама. Онда, Митровица... Бишеваца Срба има и у Пазару, пазарском крају... Има их и у Куршумлији, сигурно, и један већи број се седамдесетих и осамдесетих година иселио у Крагујевац и Смедерево. Тако да их има и тамо... Ово наводим где их има у неком већем броју, а свакако да појединаца има свуда. (...) Значи, Бишеваца има и муслимана. То је чињеница, у Пазару, у рожајском крају... Да ли је то последица исламизације или већ нечег другог, тешко је рећи. Знајући историјске прилике, претпостављам да јесте. (...) У последње време нас Бишеваца у Колашину има све више и више, с обзиром на то да се често рађају мушка деца и да се тако и наставља та лоза. Знам и за многе старије породице из мог села да ниједна није била испод троје деце, а углавном је било и више. Породица мога деде четворо деце, његов брат мислим да их је било чак осморо, у ствари више – деветоро. Троје је умрло, шесторо су још увек живи... Стриц има два сина... Нас тројица... И опет, кажем, и код неких других углавном се бележе мушка деца. Буде и по неко женско, али углавном су мушка. Тако да, мислим, нека је здравља, у неко скорије време можда ће тај род бити још већи... (...) Са Бишевцима у Митровици, оно што је сигурно тачно јесте да родбинска веза постоји. Претпоставља се да су из Јабуке наставили

даље ка Крлигатама, али да су Бишевци који су тренутно у Митровици из Крлигата. Слава је иста, све је у суштини исто, али, ето, вероватно су родбински нешто даље у односу на ове који су у Јабуци. (...) Ретка је ситуација да се Бишевци међусобно узимају, јер се сви сматрају блиским рођацима. То је нешто што се очувало и до данашњег дана. Оно: „Бишевац – то је наш, и не помишљај апсолутно на било шта“. Ако се сретну момак и девојка, а презивају се Бишевац, то су онда рођаци, као брат и сестра. Нема везе што та линија може да буде негде даља, али у суштини не, не улази се у везу. (...) Још нешто што је занимљиво можда. Веза између Бишеваца и Соврлића. Често се каже да смо ми најближи што се тиче тих родбинских веза, да су у ствари и они дошли заједно са нама, да је то једно можда племе од Бишеваца, само да су то друго презиме узели ту. А везује нас слава... Они су и дан-данас задржали исту славу – Светог Краља. Има их у Јабуци и у још два села, али с ове стране, тамо. Врба и Бурлате. То је она прича о Кулизама. Зна се да смо ми славили, па променили славу. Једни другима кад се сретнемо често кажемо: „Где си, рођаче!“ Слава нам је била иста. Деда ми је причао... Његов отац је сваке године на Светог Краља устајао ујутру, окадио би кућу, позвао да се прекрсте сви и говорио прабаби да нешто припреми на име славе. То је дакле од деде прича, што је радио његов отац, односно мој прадеда. Није се славио Свети Краљ, пошто су Свету Петку славили, то је била само мања гозба за породицу и ништа више. И нису радили тог дана ништа. Светог Краља данас нико не обележава од Бишеваца, бар мени није познато“ (1984. год., Косовска Митровица; разговор вођен 15. септембра 2021. године у Зубином Поточу).

„Има Велика Јабука и Мала Јабука. Славимо исту славу. Бишевци смо рођаци. Али нисмо ништа своји. Како ништа

нисмо своји? Славу исту славимо, али мислим да можда смо нешто крвно своји, можда даљи нешто, али... Ето, рецимо ми међусобно се узимамо. Женимо се, удају се, и тако то... Са Великом Јабуком. Са Малом не. То смо као једна кућа. (...) Имамо у Крлигате исто Бишевце, а имамо и у Калудри Малој. Па и сад их има. Једна кућа. Нису нам род. Само су, хајде да кажем, рођаци по презимену. Ми се ипак више сматрамо рођацима са овима ко ти је ближи. Знате како, мени је један стриц био мало даље, и ја кад сам био мали мислио сам да ми он није стриц, него само овај што је кућа уз кућу. Тако да... Можда су Бишевци из Крлигата исто што и ови из Велике Јабукe, највероватније да су нам и они род, али даљи, не могу да тврдим, нисам сигуран. То су ипак била три брата која су доселила, због тога смо са свима њима вероватно неки род. (...) Ја имам везе са свима... И са овима из Лепосавића, из Лешка, Тенкова... Увек се зовемо рођацима. И овде кад се видимо питамо: „Хоћемо, рођо, на пиће, да седнемо?“ Сад, они из Тенкова тврде да су први дошли, доселили у Тенково, ови наши тврде да су прво они, овамо... Ту је мало та нека анегдота да не можемо да прецизирамо где је прво одселио тај њихов отац са породицом. Кад су се доселили из Рожаја, они тврде да је њихов, да је тај наш отац који је три сина повео прво населио у Тенково, па да су из Тенкова ови дошли у Јабуку. А ови наши кажу да су прво у Колашин дошли, па у Тенково. (...) Бишевци у Новом Пазару, они су муслиманске вероисповести, ми смо православне, то су нам рођаци. Бишевци смо, без обзира што су они муслимани. По презимену се ословљавамо са „рођаче“. Кажемо: „Где си, рођо? Како си, рођаче?“ То је та грана... Поменућу, сад нам је један рођак, ја га рођак зовем, без обзира што је муслиман, председник општине у Новом Пазару. Нихад Бишевац... Могуће је да се десило да су они прешли у ислам. Највероватније, као што и нама кажу да сте ви узели

православну веру. Сад, то је недоказано... Било је, рецимо, увек се то за време Турака... Па, ви знате шта је било и како, морао си да прихватиш буквално, да би опстао. Имали смо ту много људи који су, рецимо, из Брњака, из Калудре, где су се људи потурчили. Зато ја сматрам, ако су потурчени сигурно да су наши. Мислим да је то тако. А племе нам је од Куча. Кад бих нашао рођака муслимана Бишевца, да смо у прилици да седнемо, да причамо, разговарао бих са њим о томе. Треба само одмотати, размотати клупче. Да се види ко је од кога прешао. Да ли сам ја отишао у ислам или он прешао у православље, православце. Нешто је морало да се десило ту“ (1958. год., Јабука; разговор вођен 17. септембра 2021. године у Крагујевцу).

ПРЕДСТАВЕ О ЕЛЕМЕНТИМА СРОДНИЧКОГ, ОДНОСНО ПОРОДИЧНОГ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА

Казивања саговорника о себи и свом пореклу садржавала су представе о појединим појавама и догађајима које су они доживљавали као елементе свог сродничког, односно породичног културног наслеђа. Крсна слава, у том смислу, појављивала се као елемент који су практично сви саговорници истицали као сигнификантно обележје сродничке групе Бишеваца, односно обележје својих породица. У овом делу рада приказује се наративна грађа која описује однос саговорника према крсној слави као чиниоцу њиховог идентитетског самоодређења, али и схватања сродничког, тј. породичног континуитета.

„Ја мислим да Јабука, ови наши Бишевици што су у Јабуци горе, и ми Бишевици из Крлигата, исту славу славимо, а Бишевици у Лепосавићу задржали су славу Свети Краљ. Сад, по некој причи и некој старини, права слава нас Бишеваца је ова Свети Краљ, коју славе у Лепосавић, а ми смо узели ову

славу – 8. август и 27. октобар, мала и велика слава. Света Петка и Петковица, то су нам славе. Осмог августа је мала слава, у кругу породице, а велику славимо три, четири дана. Породица долази, фамилија, родбина, кумови, комшије, колеге... Ја сам то наследио од оца. Отац је славио кад сам био као мали. Ја сам наследио. Како је он славио, ништа мењао нисам. Баш оно како је код оца било, тако и ја дан-данас, и учим и мог сина тако да он наследи и настави. Отац то није мењао, ја нисам мењао. Сад ни мој син неће да мења, наставиће и он тако. Те мале славе су у кругу породице, увек. Један ручак, у кругу фамилије. Обележи се слава, пије се вино, пресече се колач, господа се... У кругу фамилије... А велика слава, она траје три дана, где зовеш комшије, пријатеље, колеге, кумове, родбину. Тако је код свих нас, код свих Бишеваца. И зато је проблем што не можемо једни код других да идемо. Свима нама је слава. Мени дођу кумови, другом дођу кумови, трећем пријатељи, зетови, родбина, тако да је мало тешко да се тада посећујемо“ (1965. год., Косовска Митровица; разговор вођен 4. августа 2021. године у Косовској Митровици).

„Пре смо, ми Бишевци, славили Светог Краља. То ми је причао деда, запамтио сам. Деда би устао ујутру на Светог Краља, он би се прекрстио, окадио би кућу, и причао нам је: „Децо, то је наша слава била док смо били горе“. Није славио, само је обележавао. Сад, после смо узели другу славу, Свету Петку, али због чега смо променили, каква је ствар била, то не знам. (...) Сви Бишевци овде у Колашину славе Свету Петку. Нема друга слава ниједна. Ми у породици Свету Петку славили смо одувек, како ја памтим. И док је деда био жив, и он је славио, ми смо преузели исто тако како је он славио. Колач се умеси, сече се, дижемо славу, господамо на дан уочи Свете Петке. Уочи славе дигне се слава. Увече. И три дана се слави Света Петка. Е, кад буде трећи дан, на

окриље славе, опет дижемо славу ујутру. Дигне се слава на трећи дан, на окриље. Увек, трећи дан би опет дигли славу. После, славимо малу славу 8. августа, то је Петковица. На дан славе, па увече, славимо малу славу. Како су мој деда и отац славили, тако и ја сада мојој деци преносим. Једном сину, има децу, код мене, на спрату живи, предао сам му славу једну. Он слави ову малу Петковицу, ја славим Свету Петку, и овај млађи син је са мном. Још њему нисам дао. Кад се одвоји он, и ја кад преминем, он ће да настави да слави Свету Петку. (...) Посећујемо се за славу и даље. Не можда у том броју ко што је некад било, није тада народ радио нигде, радио пољопривреду и имао времена, остави и оде... А сад ово време, видиш како дошло, па сви јуримо... На јурњаву, живимо брзо, и тако то... Али, одржавамо те наше обичаје, колико ја памтим за овија шесет шест година. Морамо своју традицију, што кажу, да поштујемо. А даће Бог да буде још боље. Ја, како ми деда радио, отац, тако и ја радим сада. То мора да се одржава, наше, што кажу, традиција. Докле можемо. Докле има поколења, дотад ће се то радити. До сад бар нисмо од тога избегавали. Како су наши стари, наши преци радили, тако и ми... Треба да слави свак', да би се знало ко смо и шта смо. Рачунам да хоће. Требало би“ (1954. год., Јабука; разговор вођен 15. септембра 2021. године у Зубином Поточу).

„Из приче свога деде, сећам се да су они раније славили Светог Краља, односно Светог Краља Дечанског, данас Мратиндан. Мислим да је 24. новембар дан када се та слава слави, и да је то њихова стара слава коју су донели још из места одакле су дошли. Да их не би Турци препознали, и да не би могли да им се свете због тих ранијих сукоба и проблема, они су променили славу и данас се слави Света Петка, као велика слава, а у међувремену Бишевци у Јабуци славе, односно почели су да славе две славе. Једна је мала

Света Петка, у августу – 8. августа, а друга слава је сеоска молитва или Илиница. Ту се поставља питање откуд сад Илиница и колико је она битна за становништво? Очигледно да јесте јер је у близини гробље, где се иначе сахрањују Бишевци, око ког постоје остаци старе цркве. Тако да је Илиница једна од слава које славе. То је девети четвртак од Великог четвртка, и то славе сви Бишевци који су у Јабуци, а чак и они који живе ван Јабукe тог дана се окупљају. То би у ствари била слава свих Бишеваца који тренутно постоје. Претпоставља се да је назив Илиница добијен по тој старој Цркви Св. Илије, односно да је то била црква посвећена Светом Илији. Нису никада обављена истраживања, нити нека детаљнија ископавања, анализа онога што тамо постоји, али црква према неким записима датира чак још из 9. века. (...) Молитва је код саме цркве и онда иде гозба која се припрема. Раније је било да сви из села донесу шта су у могућности, да се окупе, причају, певају, веселе се, да се подсети неких старих времена. То би у ствари била једна традиција која се наставља, али данас ту има и домаћин. Неко се конкретно одреди, чисто да води ред, да је ту, да је присутан, да испрати све до краја... Али опет је остало да свако понешто донесе, допринесе, можда би то било у виду, хајде да кажемо неке жртве, неких тих паганских још обичаја који су раније били. (...) Илиница има везе са крстом који је одатле ношен према Бањама, Сувом Грлу и том делу Косова и Метохије. Тај се крст у ствари носио у неколико села, да би на Илиници била та завршна свечаност, да је назовем тако... Крст се носио кроз цело село, од куће до куће, па се то после, вероватно у комунистичко доба, прекинуло. Међутим, има сигурно петнаестак година како је обновљена та традиција. Крст се носи, сад не као раније, рецимо не према тамо тим метохијским селима, него искључиво у Јабуци, од прве куће у селу, па онда редом до саме цркве. Ту се долази и ту се одржава молитва. То је тај

први део. А онда, након тога, има дружење. Данас имамо салу, то је сеоска сала која је направљена... Ту се људи окупе, причају, наравно око саме цркве и даље, околне оне ливаде, било је неко време организовања и турнира. Чак једне године и такмичење у певање“ (1984. год., Косовска Митровица; разговор вођен 15. септембра 2021. године у Зубином Потоку).

„Бишевци у Јабуци сви Свету Петку славе. Мислим да је у Ибарском Колашину Света Петка највећа слава. Има ту још који славе исту славу као и ми, Свету Петку. (...) Отац ми умро осамдесет девете године, у децембру. И онда ја нисам хтео славу да прекидам. Прву сам славу преславио, таман док је изашла годишњица, кажу да не би требало да се слава слави док годишњица не изађе родитељу. Е, друге године сам ја славио и позовем брата једног и другог у госте, своје пријатеље, тридесетак нас било. (...) Света Петка је велика слава, а мала је у августу. Ми малу славу обележавамо само породично. Без гостију. Значи син, снаја, зет, ћерка, унучићи, и то је наша мала слава. Увек смо тако породично ту малу славу обележавали. Само породично. А ова велика слава би некада трајала по три дана. И данас траје толико. Два дана, трећи дан, увек имамо госте. Ја славим уочи славе и на дан славе. Дочекујемо увек са господањем славу. За малу славу не господамо, и никад нисмо. Ни отац није. А за ову велику јесмо. Господамо прво вече, уочи славе. Једно сат и по, два, пре него што гости дођу све поставимо, и обично од шест до седам позивамо госте на славу. Када дођу, седамо, попије се по кафица, уз кафицу ракијица иде, и онда прелазимо на... Да се окадимо, свећа се пали, и устајемо, сипамо вино у чаше... Онда господамо, дочекујемо славу. То траје неких можда пола сата, док се вино попије, док се господа, двапут, па трећи пут. Пијемо сви вино, господамо, и једна чашица иде за напредак, коју најмлађи пије, за вишак, и једна остаје

поред колача, поред свеће. Пуна чаша... Е, онда ја пожелим свим гостима добродошлицу, добро расположење и кренемо полако да мезимо, да се дружимо, да причамо. Сутрадан сасвим други гости долазе. Тада не господамо. Само се окадимо, упалимо свећу, и дочекујемо госте. Исти је протокол, сем господања. И даље чека пун сто, како прве вечери, тако друге вечери... Значи, само господање не, све остало исто. (...) Овде у Шумадији неки нису знали да се то господа, да се слава дочекује господањем, а и они што су дошли, а с нашег краја, они су то већ оставили, него се све свело на јело и пиће. По мени, ја ако немам неки ред и обичај, ја да једем и да пијем могу и у кафану да одем, и свугде, где год одеш... По мени, слава треба да има свој обичај. И оно што си тамо славио и радио, и како си радио, ја сам пренео овде, са породицом својом и са гостима... Устао сам, извинио се прво гостима, ко не зна обичај, али да устану и да испоштујемо славу, да дочекамо славу. И ја сам кренуо са господањем, многимима је било познато то. И онда, шта се дешава? Следеће године зову ме ти моји гости који су дошли пре мене, по пет, десет година пре од мене дошли: 'Бишке, молим те, хајде почни да господаш'. Рекох: 'Ништа спорно није. Ја ћу да кренем, а ви ми помозите'. И веровали или не, сви ти гости који су славили овде, и видели како се слави, сви до један господају и дочекују славу са господањем. Како сам ја свој обичај донео, и нисам га прекидао, и нисам се устручавао. Нисам... А понајвише ми је груди испуњавало што хоћу да презентујем да знају ко сам, шта сам" (1958. год., Јабука; разговор вођен 17. септембра 2021. године у Крагујевцу).

ЗАВРШНО РАЗМАТРАЊЕ

Резултати представљени у раду потврдили су претпоставку од које се на почетку рада пошло, а то је да Бишевци у Косовској Митровици и Зубином Потоку воде порекло од предака који су из Црне Горе на подручје Косова и Метохије мигрирали преко Бишева, у околини Рожаја. Наведена претпоставка потврђена је на основу наративне грађе добијене кроз разговор са саговорницима обухваћеним истраживањем, који су о схватању властитог порекла говорили управо у контексту историјских догађаја везаних за досељавање њихових предака из правца Бишева у Црној Гори. Саговорници су, у том смислу, изражавали уверење да су корени Бишеваца заједнички, односно да су Бишевци у Косовској Митровици и Зубином Потоку потомци предака који су међу собом били у блиском сродству. Осећање сродничке повезаности са свим Бишевцима, без обзира на то да ли их лично познају или не, саговорници су описивали тиме да сваког Бишевца доживљавају као припадника исте, своје сродничке групе, сходно чему су истицали да их ословљавају терминима као што су „рођо“, „рођаче“, и слично. Главно обележје које је у наративу саговорника повезивано са припадношћу сродничкој групи Бишеваца, са којим су се они поистовећивали као са елементом своје сродничке, односно породичне традиције, била је крсна слава, и то Света Петка, која је означавана као велика слава, односно Петковица, којој је приписиван назив мале славе.

С обзиром на ограничени узорак саговорника, као и ограничено трајање истраживања, резултати представљени у раду могу се сматрати само почетним, или прелиминарним, што значи да је најисправније да се они третирају тек као основа за евентуални наставак проучавања елабориране проблематике. Идеја са којом је истраживање спроведено била је, дакле, усмерена ка сазнавању субјективних, личних становишта саговорника, у складу са чиме је акценат у раду био стављен на бележење гласова конкретних појединаца, док утврђивање чињеничних, објективних

истина о пореклу, односно генези Бишеваца, није узимано као тема интересовања. Наведеним приступом остварен је увид у начин на који Бишевици у Косовској Митровици и Зубином Поточу о себи мисле и говоре, захваљујући чему је пружен допринос разумевању њиховог доживљаја сопственог идентитета и континуитета у данашњем, актуелном тренутку. Посматрано са антрополошког становишта, резултатима рада остварен је посебно значајан допринос на хуманистичком плану, који се огледа у проблематизовању искуственог света појединца, са једне стране, односно у вредновању улоге субјективности у процесу идентитетског самоодређења и стварања смисла истраживане друштвене стварности, са друге стране. Евентуални наставак истраживања усмених историја Бишеваца о њиховом пореклу и идентитету подразумевао би настојање да овим подухватом буде обухваћено још припадника наведене сродничке групе, са циљем да свој глас о себи, не само пред научном већ и пред широм друштвеном јавношћу, што више њих изнесе.

THE BIŠEVACS IN KOSOVSKA MITROVICA AND ZUBIN POTOK – ORAL HISTORIES OF ORIGIN AND IDENTITY

Summary

Taking into account the migratory movements that took place in the past between the regions of Montenegro, on the one hand, and the territory of Kosovo and Metohija, on the other hand, the author of this paper tries to explore the identity position of Serbs in Kosovska Mitrovica and Zubin Potok, which is viewed from the aspect of self-determination of an individual towards the notion of his family origin and continuity. The main attention is paid to the members of the kinship group characterized by the anthroponym whose roots can be related to the settlement of Biševo in the vicinity of Rožaje, in the eastern part of Montenegro, and that are the Biševacs. On the basis of the narrative material obtained by applying the biographical method, the author analyzes the oral histories of interlocutors with the surname Biševac, with the aim of giving contribution to the knowledge of the origin of the Biševacs in Kosovska Mitrovica and Zubin Potok, and, also, contribution to understanding their perception of their own identity from the aspect of personal attitude to their roots, kinship relations, and certain elements of culture they see as a feature of their kinship, ie. family heritage. The results presented in the paper were obtained on the basis of field research conducted on several occasions during 2021.

Key words: Biševacs, oral histories, origin, identity, Kosovska Mitrovica, Zubin Potok, Ibarski Kolašin, Kosovo and Metohija.

Објављени извори

Municipal Profiles 2018, OSCE Mission in Kosovo 2018.

Литература

С. Бишевац, *Страдања становништва Старог Колашина у Другом светском рату*, Косово и Метохија у Другом светском рату – Седам деценија касније, Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица 2016, 109–133.

В. Вучинић Нешковић, *Методологија теренског истраживања у антропологији: од нормативног до искуственог*, Етнолошка библиотека, Посебна издања, књ. 10, Српски генеалогски центар, Београд 2013.

В. Гаљак, *Затирање србског народа Старог Колашина 1941–1947*, Лестве, Косовска Митровица 2019.

Г. Gogunović, *Usmena istorija SFRJ i virtuelna sećanja na omladinske radne akcije*, Етноантрополошки проблеми, н. с., год. 9, св. 1 (2014), 49–67.

М. Живковић, *Између „Велике Албаније“ и окупиране Србије: Нови Пазар, Тутин и Ибарски Колашин (1941-1945)*, Институт за српску културу – Приштина, Лепосавић 2018.

В. Зарковић, *О почецима савременог Ибарског Колашина*, Баштина, св. 24 (2008), 153–189.

С. Златановић, *Дискурзивно обликовање „других“: српска заједница југоисточног Косова у послератном контексту*, Гласник Етнографског института, бр. 59 (2) (2011), 77–87.

Колашинци у Крагујевцу 1945–2015. године, Завичајно удружење „Ибарски Колашин“, Крагујевац 2017.

М. Лутовац, *Ибарски Колашин: антропогеографска испитивања*, Српски етнографски зборник, књ. LXVII (1954), 1–132.

Е. Мушовић, *Етнички процеси и етничка структура становништва Новог Пазара*, Посебна издања, књ. 19, Етнографски институт САНУ, Београд 1979.

А. Павловић, *Свакодневица Срба у северној Косовској Митровици*, Институт за српску културу – Приштина, Лепосавић 2021.

Б. Павловић, *Насеља и миграције становништва општине Лепосавић*, Институт за српску културу – Приштина, Лепосавић 2003.

Р. Љ. Павловић, *Кулизе (порекло и старина)*, Гласник Етнографског института, књ. I, св. 1–2 (1952), 9–36.

П. Ж. Петровић, *Ибарски Колашин*, Из наше народне прошлости, књ. I, Запажања и осврти, Београд 1959.

D. Poleti Ćosić, *Biografski metod i njegova primena na polju migracionih studija*, Sociologija, Vol. LXII, № 1 (2020), 24–41.

М. Прелић, *(Н)и овде (н)и тамо: етнички идентитет Срба у Мађарској на крају 20. века*, Посебна издања, књ. 64, Етнографски институт САНУ, Београд 2008.

Р. Пумпаловић, *Ономастика једног дела Ибарског Колашина*, Ономатолошки прилози XXIII (2016), 369–511.

В. Sikimić, *Etnolingvistička istraživanja skrivenih manjina – mogućnosti i ograničenja: Čerkezi na Kosovu*, Скривене мањине на Балкану. Посебна издања, књ. 82, Балканолошки институт САНУ, Београд 2004, 259–281.

Ј. Tomasevich, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941-1945: Occupation and Collaboration*, Stanford University Press, Stanford 2001.

Ј. Цвијић, *Балканско полуострво*, Сабрана дела, књ. 2, Српска академија наука и уметности и Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2000.

Ј. Цвијић, *Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије*, Сабрана дела, књ. 12, Српска академија наука и уметности и Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1996.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

355.093.4:929 Бишевац Ш.
94(497.115 Ибарски Колашин)(082)
316.728(497.115)(082)

ШЕМСИ-паша Бишевац и Ибарски Колашин : (тематски зборник водећег националног значаја) / [уредили и приредили Весна Зарковић, Драгиша Бојовић]. - Зубин Поток : Стари Колашин, 2022 (Жича : Кварк). - 186 стр. : илустр. ; 24 cm

Тираж 300. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-83099-24-5

- а) Бишевац, Шемси-паша (1842-1908) -- Зборници
- б) Ибарски Колашин -- Историја -- Зборници
- в) Ибарски Колашин -- Друштвени живот -- Зборници

COBISS.SR-ID 73631497